

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

CSALÁDI GAZDASÁGOK VERSENYKÉPESSÉGE BÉKÉSBEN

BARANYAI ZSOLT – TAKÁCS ISTVÁN dr.

Kulcsszavak: családi gazdaság, fenntarthatóság, hatékonyság, versenyképesség.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Vizsgálataink rávilágítottak a mezőgazdasági termelés hatékonysági problémáira. Egyértelmű, hogy az üzemméret növekedésével javul a gazdálkodás hatékonysága. Két megoldást találunk reálisan megvalósíthatónak. Az egyik a gazdálkodók együttműködésére, kooperációjára alapoz, „virtuális” nagyüzemi formációkkal biztosítva a mezőgazdaság versenyképességét. A másik lehetőség az élet- és versenyképes családi gazdaságokra alapozott üzemsztruktúra, ami koránt sem tekinthető új keletűnek. Véleményünk szerint hazai viszonyok között – termelési szerkezettől függően – a szántóföldi növénytermelésben a 2-300 hektáros üzemméret tekinthető annak a méretnek, amely mellett remélhető a versenyképes termelés. Ugyanakkor be kell látnunk, hogy ilyen szintű üzemi koncentráció esetén sem mellőzhető a gazdálkodók közötti kooperáció, együttműködés, amely, ha nem is a szűkebben vett termelési folyamatok szintjén jelenik meg, de a vertikumok egyes pontjain (pl. feldolgozás) biztos tetten érhető lesz.¹

BEVEZETÉS

A 2007-2013 közötti időszakban a rendelkezésre álló nagy összegű fejlesztési források hatékony felhasználása érdekében versenyképes megoldások feltárása szükséges.

Ilyen megfontolásból kiindulva jelen cikkünkben egy 58 elemet tartalmazó minta alapján kísérletet teszünk a magyar gazdaságok hatékonyságának számszerűsítésére. A vizsgálataink középpontjába elsősorban a szántóföldi növénytermelésben használt erőforrások, eszközök hatékonysága áll.

A magyar gazdaságok hatékonyságának számszerűsítésére *kérdőíves felmérést* végeztünk. A vizsgált gazdaságok a

Dél-Alföld Régióban, Békés megyében helyezkedtek el. A Régió és benne a megye életében a mezőgazdaság meghatározó szerepű, melyet a különböző indikátorok is hűen tükröznek: a 2003-as Gazdaságszerkezeti Összeírás tanulságai szerint a régió aktív korú népességéből a mezőgazdasági tevékenységet végzők aránya 25,5%, megyei szinten is hasonló, némileg magasabb arányokat találunk (országosan 15,9%). Régiós szinten a mezőgazdasági terület aránya az összes területtől 72%, megyei viszonylatban pedig több mint 78% (országos 63%). Az ország többi megyéjéhez viszonyítva kimagasló Békésben a szántó művelési ágba sorolt területek aránya, az összerülethez képest 70% (országosan 48%) (KSH, 2004). A vizsgált gazdaságok a tulajadottság tekintetében rendkívül sze-

¹ A kutatás a K 63231 OTKA téma támogatásával készült.

rencsések, mert a talajaik a réti csernozjom talajtípusba tartoznak. A talajok hektáronkénti aranykorona-értéke 34 és 44 között mozgott (országos átlag 19,8 AK). Ezek alapján elmondható, hogy az egyik legfontosabb erőforrás, a termőföld olyan mennyiségben és minőségben áll rendelkezésre, amely – kiegészülve a termelés személyi feltételeivel – lehetővé tette a térség számára az elmúlt évtizedekben, sőt évszázadokban, hogy egy tradicionálisan agrártermeléssel foglalkozó vidékké váljon.

A gazdálkodókkal közösen kitöltött kérdőívek kérdéscsoportjai magukba foglalták: a gazdaságok általános jellemzőit (gazdálkodási forma, tevékenységi kör, saját és bérelt terület nagysága); a gazdálkodás naturális mutatóit (termelési szerkezet, eredmények, gépellátottság, beruházás stb.); valamint kitértek a gazdálkodók együttműködési hajlandóságára is. Az információs lapok kérdéskörain túl igyekeztünk a mélyinterjúk során képet kapni azokról a gazdálkodókban működő pszichológiai motívumokról is, amelyek gyakran felülírják a közgazdaságtan örökérvényűnek hitt szabályrendszerét is.

A gazdasági hatékonyság kifejezése számos megközelítésből történhet, de annak elsődleges értékelésére elsősorban a termelékenységi mutatókat alkalmazzák. A termelékenység alatt a termelés-

ben felhasznált erőforrásegységgel (terület, egységnyi gépkapacitás) előállított hozamot (termékmennyiség, termelési érték) értettük.

A VIZSGÁLT MINTA ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI ÉS GÉPI ESZKÖZELLÁTOTTSA

A kérdőíves felméréssel közel 3180 hektáron folyó mezőgazdasági termelésbe nyertünk betekintést, melyből tekintélyes rész, több mint 1000 hektár bérelt területen folyt. Az átlagos gazdaságméret 54,7 hektár ($s=56,7$). A leggyakoribb gazdálkodási forma az őstermelés (56,3%), de sokan választották gazdálkodásuk keretében a családi gazdaságot (31,3%) és az egyéni vállalkozást (12,4%). A gazdaságok közel fele (49,1%) egyszerre több mezőgazdasági tevékenységet folytat. Meghatározó a szántóföldi növénytermelés (ezt kivétel nélkül mind végzi), de jellemző még az állattartás (31,6%) és a zöldségtermesztés (17,5%). A gazdálkodók 12,4%-a jelölte meg az 'egyéb tevékenységet' is, amely többnyire gépi bérszolgáltatást takar.

A vizsgált gazdaságok ($N=58$) a Közösségi Tipológia szerint heterogén sokaságot képeztek. Az egyes méretkategóriák néhány jellemző értékét az 1. táblázatban foglaltuk össze.

1. táblázat

A vizsgált minta ($N=58$) néhány jellemző adata méretkategóriák szerinti bontásban

Megnevezés	Gazdaságok mérete				
	2 EUME alatti	2,1-8 EUME	8,1-16 EUME	16,1-40 EUME	40,1 EUME feletti
Gazdaságok száma (db)	6	11	16	21	4
Gazdaságok átlagos területe (ha)	4,7 ($s=2,7$)	16,0 ($s=8,6$)	40,9 ($s=12,6$)	76,0 ($s=35,0$)	179,9 ($s=52,1$)
A szántóföldi növénytermelés aránya a gazdaságok SFH-jából (%)	85,3	71,5	80,4	76,9	89,9

Forrás: saját számítás

(Megjegyzés: s =szórás)

Az 1. táblázat utolsó sorának számai is hűen tükrözik, hogy az egyes gazdaságcsoporthoz a szántóföldi növénytermelés, melyben magas a gabonafélék aránya (71,1%), ami az országos értékkel hozható viszonylatban megegyező. A gabonafélék magas aránya kedvezőtlen, hiszen – az agronómiai hatásain túl – alacsony a jövedelmezőségük, és a túlzott specializáció következtében az esetleges piaci zavarok esetén kiszolgáltatottá teszik a gazdaságokat. Az ipari növények közül a napraforgó aránya (16,7%) tekinthető jelentősnek.

A vizsgálat időpontjában 106 darab traktor (ennek 63%-a keleti gyártmányú MTZ) és 15 kombajn dolgozott az egyéni gazdaságokban. Teherautóval egy

gazdaság sem rendelkezett. A vizsgált gazdaságokban az átlagos traktorkapacitás 66,7 kW. A gazdasági méretek növekedésével a gazdaságokban használt traktorok átlagos kapacitásértékeinek növekedése figyelhető meg.

Modellszámításaink szerint – Gockler, 2005 adatai alapján – az erőgépek potenciális kapacitásszintjéhez képest az átlagos kihasználtság 27,9%, az egyes csoportokban pedig rendre 23%, 25%, 33%, 41%². Az alacsony kapacitáskihasználás tényével a gazdálkodók is tisztában vannak, hiszen, ennek mértékét maguk is 35-50% közé teszik. Az alacsony gépi kapacitáskihasználás az állandó költségek arányát növeli a költség-szerkezetben, ami negatívan befolyásolja a gazdálkodás eredményességét.

2. táblázat

A vizsgált gazdaságok fontosabb eszközellátottsági paramétereinek alakulása méretkategóriák szerinti bontásban

Megnevezés	Gazdaságok mérete				
	2 EUME alatti	2,1-8 EUME	8,1-16 EUME	16,1-40 EUME	40,1 EUME feletti
Átlagos traktorteljesítmény (kW/db)	31,9	49,3	54,8	70,4	77,6
Traktorsűrűségi mutató (db/100 ha)	17,9	6,8	3,7	3,0	2,1
1 ha-ra jutó erőgép-teljesítmény (kW/ha)	6,8	3,7	2,9	2,6	2,0
Erőgépek átlagos életkora (év)	21,2	13,0	13,1	10,8	8,2
Lekötött összes eszköztöke (E Ft/ha)*	212	182	172	180	167

Forrás: saját számítás

*Megjegyzés: Piaci áron számított érték

A HATÉKONYSÁG

A mezőgazdasági termelésben felhasznált erőforrások – jelen esetünkben termőföld – hatékonyságának kifejezése történhet naturális mutatókkal. A 3. táblázatban a szántóföldi növénytermelés egyik kulcsnövényének fajlagos hozamait

vizsgáltuk az egyes klaszterekben. Az egyes csoportokban rendre 40, 45, 42, 33 és 28%-os területi arányban termelt őszi búza átlagos hozama jelentős eltéréseket mutat az egyes kategóriákban, amely elsősorban a felhasznált inputok volumenével és a technológiai háttérrel magyarázható.

²A számítások során figyelembe vett tényezők: az egyes csoportok termelési szerkezete, a gépek kora és relációja. A számításokban csak a saját gazdaságban végzett munkákat vettük figyelembe.

3. táblázat

Az őszi búza hozamának alakulása a vizsgált gazdaságokban

Megnevezés	Gazdaságok mérete				
	2 EUME alatti	2,1-8 EUME	8,1-16 EUME	16,1-40 EUME	40,1 EUME feletti
Őszi búza hozama (t/ha)	3,61	4,24	4,30	4,87	6,01
Megyei átlaghozam %-ában (%)	80	94	95	108	133

Forrás: KSH, 2006 és saját számítás

A termőföld hatékonyságának kifejezésére a természetes mutatók mellett vizsgáltuk a területegységre vetített bruttó termelési érték alakulását is (4. táblázat). A gazdaságok átlagában ez az érték 157 ezer forint volt. *Takács – Takácsné (2006)* munkájukban az EU-15 országokban vizsgálta ugyanezen mutató alakulását. Eredményeik szerint 2002-ben ezekben az országokban hozzávetőlegesen 300 ezer forintnak megfelelő bruttó termelési érték képződött 1 hektáron. A két értéket összehasonlítva – eltekintve az időbeni dimenziók különbözőségétől – megállapítható, hogy az EU-15 országai sokkal nagyobb (másfél, kétszeres) hatékonysággal használják az egyik legfontosabb szűkös erőforrást, a termőföldet.

A gazdaságok tőkehatékonyságát az egységnyi gépi tőkével előállított bruttó termelési értékkel mértük. Számításaink

szerint ez az érték 0,89, amely az EU-15-ök hasonló mutatójához képest lényegesen szerényebbnek mondható. Még a legalacsonyabb eszközhatékonysággal rendelkező Luxemburgban is 1,1-1,7 közötti (1989-2002) hatékonysággal termelnek a gazdaságok, nem említve Spanyolországot, ahol az eszközhatékonysági mutató 3,6-7,6 volt ebben az időszakban (*Takács – Takácsné, 2006*).

Az *eszközök hatékonyságának* kifejezésére az erőgép teljesítményegységgel (kW) előállított bruttó termelési értéket használtuk. A legnagyobb hatékonysággal a 40 EUME feletti gazdaságok használták ezt az erőforrást, amely megerősíti azt a sokak által szakmai körökben vallott nézetet, miszerint a gazdasági méretnövekedéssel együtt általában a gazdálkodás hatékonysága is javul.

4. táblázat

Az eszközök hatékonyságának alakulása a vizsgált gazdaságokban méretkategóriák szerinti bontásban

Megnevezés	Gazdaságok mérete				
	2 EUME alatti	2,1-8 EUME	8,1-16 EUME	16,1-40 EUME	40,1 EUME feletti
Termőföld hatékonysága (<i>Bruttó termelési érték, E Ft/Termőterület, ha</i>)	125	144	151	159	165
Eszköztőke hatékonysága (<i>Bruttó termelési érték, Ft/Gépi eszközök értéke, Ft</i>)	0,59	0,79	0,87	0,88	0,99
Eszközök hatékonysága (<i>Bruttó termelési érték, E Ft/Gépi eszközök kapacitása, kW</i>)	18,4	38,9	52,0	61,1	82,5

Forrás: saját számítás

Elgondolkodtató viszont, hogy az értékekben fennálló hatékonysági különbségeket hazánk és az uniós tagországok viszonylatában a naturáliákban kifejezett produktivitási mutatók nem teszik feltétlenül indokolttá. A jelenség magyarázatát a támogatások volumenének különbözősége adja, amíg ez a nagyarányú különbség fennáll, reálisan nem lehetséges a hatékonyság összehasonlítása, így addig a versenyhátrányunk is egyértelműnek tekinthető.

EGY CSALÁDI GAZDASÁGBAN SZERZETT TAPASZTALATOK

A kérdőíves felméréssel egy általános képet sikerült nyernünk a gazdaságok mezőgazdasági tevékenységének hatékonyságáról. A továbbiakban egy konkrét, mintegy 93 hektáron (29,7 EUME) gazdálkodó, szántóföldi növénytermeléssel, állattenyésztéssel és gépi bérszolgáltatással foglalkozó gazdaságban mélyinterjú során szerzett tapasztalatainkról számolunk be. Részben ellensúlyozva az előző-

ekben alkalmazott kérdőíves módszer torzító hatásait, egy ugyanazon térségben elhelyezkedő gazdaság példáján azt vizsgáltuk, hogy egy adott gazdaságban hogyan alakul a hatékonyság.

Hogy az előzőekben megfogalmazott kérdésre meg tudjuk adni a választ, a gazdaság minden tevékenységi területéről pontos és hiteles adatokra volt szükségünk, amelyet meg is kaptunk. A gazdálkodói tevékenységben kötelezően vezetett nyilvántartások (bevételi és kiadási nyilvántartás, gazdálkodási napló, táblatorzskönyv, permetezési napló, számlatömbök) mellett sok hasznos információhoz jutottunk a belső felhasználásra vezetett nyilvántartásokból, valamint a gazdálkodó családtagok személyes közléseiből is. Vizsgálatainkban a gazdaság átfogó elemzését elvégeztük, ugyanakkor jelen munkánkban csak a hatékonyság főbb kérdésköreinek ismertetésére szorítkozunk. A vizsgált családi gazdaság fontosabb eszközellátottsági mutatóit az 5. táblázat tartalmazza.

5. táblázat

A fontosabb eszközellátottsági paraméterek alakulása a vizsgált családi gazdaságban

Megnevezés	Átlagos traktor teljesítmény (kW)	Traktor-sűrűségi mutató (db/100 ha)	1 ha-ra jutó erőgépteljesítmény (kW/ha)	Erőgépek átlagos kora (év)	Lekötött összes eszköztöke* (E Ft/ha)
Családi gazdaság	71,08	3,25	3,90	13,5	347,2

Forrás: saját számítás

*Piaci áron számított érték

Az 5. táblázat számait módunkban áll összevetni a 2. táblázatban közölt értékekkel. Jelen gazdaság kedvezőtlenebb pozícióját a gazdaság is felismerte, és igyekeztek a gazdaság méretét „virtuálisan” is kiterjeszteni úgy, hogy gépi bérszolgáltatás formájában a felesleges kapacitásokat értékesítik. Napjainkra komoly állandó klientúrával rendelkeznek, akik

részére a teljes művelési palettát lefedő szolgáltatást nyújtanak. Kezd tendenciaként megjelenni a szolgáltatásnak az a dimenziója, melynek során a családi gazdaság mintegy integrálja a nálánál sokkal kisebb, 4-5 hektáron termelőket, és részükre a gépi munkákon túl az input anyagok beszerzése mellett az outputok értékesítését is elvégzi. Ez több szem-

pontból is előnyös. Egyrészt a virtuálisan megnövekedett gazdaságban javítani tudja a technikai eszközök kihasználását, másrészt a méretek növekedésével javuló alkupozíciók érhetők el a termékvertikumok input és output oldalán egyaránt.

A 6. táblázatban foglaltuk össze, hogy hogyan alakul a gazdaság főbb erőgépei-

nek kihasználtsága. A számításokat Gockler (2005) számai alapján végeztük el, tekintettel a gazdaság termelési szerkezetének gépi munka szükségletére (Gazdálkodási napló alapján), valamint a bérszolgáltatásban (beleértve a szürkegazdasághoz tartozót is) leadott teljesítményekre.

6. táblázat

A családi gazdaság főbb erőgépeinek kihasználtsága

(M. e.: %)

Terület	Landini Legend 160 (3 év)	MTZ-582 (12 év)	MTZ-50 (35 év)	Claas Medion (4 év)
Családi gazdaság	19,7	16,2	5,9	27,7
Bérszolgáltatás	48,5	15,6	23,6	57,2
Összesen	68,2	31,8	29,5	84,9

Terület	250 hektáros üzemméretet modellezve			
Családi gazdaság	57,8	45,7	17,9	74,9

Forrás: saját számítás Gockler, 2005 alapján

A 6. táblázatban közölt számok is jól mutatják, hogy a gazdaság jelenlegi mérete még nem elegendő ahhoz, hogy biztosítani tudja a gépek optimális kihasználását, így ahhoz szükség van a bérszolgáltatási tevékenységre. Érdemes viszont megemlíteni, hogy a jelenlegi gyakorlatban a bérszolgáltatási tevékenység sok esetleges elemet tartalmaz, hiszen nem jellemző a munkák szerződéssel történő rögzítése, így bizonytalaná teszi a kapacitások lekötését.

Vizsgáltuk a gazdaságban az összes ráfordítás hatékonyságát az egyes termelési profilokban és a gazdaság egészére vonatkoztatva is (7. táblázat). A növénytermelésben 1 forint ráfordítással 1,64 forint bruttó termelési értéket állítottak elő, amely Varga (2006) eredményeinek figyelembevételével kedvezőnek minősíthető. Varga egyébként munkájában a FADN adatbázisra támaszkodva a magyar mezőgazdasághoz hasonló adottságokkal rendelkező EU-s régiókban vizsgálta a termelés hatékonyságát, és eredményei szerint az 50-100 hektáros méretkategóri-

ában a gabonatermelés hatékonysága 1,21 volt 2001 és 2003 között.

A gépi bérszolgáltatás ráfordításhatékonysága kedvező, még annak ellenére is, hogy ebben a tevékenységi körben felmerül a bérköltség, mint ráfordítást növelő tétel. A család munkaereje nem elegendő, hogy a gazdaság minden területén a saját bázisára támaszkodjon, ezért szükséges időszaki munkaerő alkalmazása. A nyári szezonmunkák idején előfordul, hogy 2-3 főnek is tudnak folyamatosan munkát biztosítani, amely a magas munkanélküliséggel küszködő térségben igencsak kedvező jelenségnek ítéltető.

A családi gazdaság egészére elvégzett számításaink szerint az 1 egységnyi összes ráfordításra 1,55 bruttó termelési érték jut, amely jónak tekinthető, főként Varga (2006) számai alapján, aki ezt az értéket a 80 hektár feletti EU-s gazdaságokban 1,48-ra teszi. Az előzőekhez hasonlóan modelleztük a 250 hektáros üzemméretben folyó termelés hatékonyságát is (7. táblázat).

7. táblázat

Az egyes tevékenységek hatékonysága a vizsgált családi gazdaságban

Hatékonysági mutató	Növény- termelés	Állat- tenyésztés ³	Gépi bérszolgáltatás	Gazdaság összesen
Bruttó termelési érték/ összes ráfordítás (F_t/F_t)	1,64	1,25	1,54	1,55

Hatékonysági mutató	250 hektáros üzemméretet modellezve			
Bruttó termelési érték/ összes ráfordítás (F_t/F_t)	1,81	1,29	1,61	1,72

Forrás: saját számítás

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Baranyai Zs. – Takács I. (2005): Tőke- és eszközhatékonyság vizsgálata egy békés megyei település gazdaságaiban. MTA-AMB Kutatási és fejlesztési tanácskozás. Nr. 29. Gödöllő. I. kötet 201-205. pp. – (2) Bird, S. – Rumbelow, H. (2005): President issues challenge to leaders with claim that opening markets to Africa would reduce the need for aid. Times Online. July 04, 2005. Online: <http://www.timesonline.co.uk/article/0,,22649-1679916,00.html> – (3) Gockler L. (2005): A mezőgazdasági gépek ára és üzemeltetési költsége 2005-ben. FVM Mezőgazdasági Gépesítési Intézet, Gödöllő – (4) Haag, G. (2004): Ein Dorf arbeit zusammen. Landbau GbR Ulsenheim. Bajor-magyar szakmai tanácskozás. Budapest, 2004. február 19. – (5) Halmai P. (1995): Az Európai Unió agrárrendszere. Mezőgazda Kiadó, Budapest – (6) KSH (2004): Magyarország mezőgazdasága, 2003. Gazdaságszerkezeti összeírás. Budapest – (7) KSH (2006): Mezőgazdasági termelés, 2005. Budapest – (8) Takács I. – Takácsné Gy. K. (2006): A nyugat-európai (EU-15) mezőgazdaság eszközhatékonyságának változása az 1990-es években. XLVIII. Georgikon Napok. Keszthely. 2006. szeptember 21-22. 7 p. – (9) Takács I. (2000): Gépkör – jó alternatíva? Gazdálkodás, 4. sz. 44-55. pp. – (10) Varga T. (2006): Ráfordítások és hozamok az EU-ban és Magyarországon. Gazdálkodás, 4. sz. 7-17. pp.

³ A mélyinterjú során az állattenyésztés helyzetéről is teljes képet kaptunk, de az eredmények ismertetése nem képezi jelen munkánk tárgyát. A táblázatban szereplő 1,25-ös érték kalkulálásánál a sertéshizlalás során felhasznált, gazdaságon belül előállított inputokat önköltségi árakon számoltuk el, piaci áras megközelítésben a mutató értéke 0,95.